

Лекції з курсу «Теорія соціальних змін»
(спеціальність «Соціологія», 4 курс)

Лекція 7. Глобалізація людського суспільства
План

1. Глобалізація та її сутність.
2. Класичне бачення глобалізації.
3. Глобалізація культури.

Література:

1. Ковтуненко Е.С. Теоретико-методологічні та концептуальні засади соціологічного дослідження соціальних змін / Е. С. Ковтуненко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2013. Вип. 18. С. 95-103. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2013_18_14

2. Теорія соціальних змін: Сучасні соціологічні концептуалізації (колектив авторів: П.В. Кутуєв, О.В. Богданова, М.І. Клименко, Т.В. Коломієць, І.В. Мацко-Демиденко, О.Л. Якубін. Навчальний посібник. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. 220 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/18464>

3. Сорокин П.А. Социокультурная динамика и эволюционизм. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://abuss.narod.ru/Biblio/sorokin2.htm>

4. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. Под ред. В.А. Ядова. М. : Аспект Пресс, 1996. 416 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://klex.ru/lde>

1.Глобалізація та її сутність

До числа історичних тенденцій, що характерні до сучасної епохи, відноситься тенденція глобалізації. Вона може бути визначена як «низка процесів, які утворюють єдиний світ». Суспільства стають взаємозалежними у всіх аспектах – політичному, економічному, культурному, і масштаб цих взаємозалежностей стає дійсно глобальним. Сьогодні можна говорити про глобальну структуру політичних, економічних і культурних відносин, що поширюються за будь-які традиційні кордони і пов'язують окремі суспільства в єдину систему.

Глибина змін буде зрозумілішою, якщо порівняти два контрастних, полярних випадки: один із історичного минулого, а другого з історичного теперішнього. В минулому суспільство являло собою надзвичайно строкату, різномірну мозаїку, складену з ізольованих соціальних одиниць, починаючи з орд, племен, царств, імперій, і закінчуючи ще недавно найбільш поширеною формою – національною державою. Кожне з цих політичних утворень мало незалежну самодостатню

економіку, власну культуру, що зберігала свою унікальну ідентичність, яка не перетиналася и була несумірною з іншими.

Сучасне суспільство являє собою зовсім іншу картину. В політичній сфері мають місце наднаціональні одиниці різного масштабу: політичні та воєнні блоки (НАТО), імперські сфери впливу (колишнього соцтабору), коаліції правлячих груп («Велика сімка»), континентальні та регіональні об'єднання (Європейське співтовариство), всесвітні міжнародні організації (ООН та її спеціалізовані підрозділи). Помітними стають контури світового уряду, коли низка важливих функцій виконуються наднаціональними установами (наприклад, Європарламент, Міжнародний трибунал або Інтерпол), і ознаки зростаючої політичної однорідності. Процеси демократизації в Латинській Америці, південній Європі та посткомуністичних країнах свідчить про те, що парламентська демократія стає універсальною, домінуючою політичною формою.

В економічній сфері посилюється значення наднаціональної координації та інтеграції (ЄС, ОПЕК), регіональних і світових економічних угод. Спостерігається глобальний розподіл праці, *зростає роль ТНК*, деякі з яких мають дохід, що перевищує дохід середньої національної держави. Це нові могутні сили у світовій економіці. Із загибеллю планово-командної економіки ринок, здається, стає «універсальним», єдиним економічним механізмом, що охоплює весь світ. Зокрема, блискавичність, з якою фінансові ринкові реагують на події в окремих, навіть найбільш географічно віддалених країн.

В культурі домінує *тенденція до одноманітності*. ЗМІ, зокрема ТБ, перетворюють нашу планету на «велике село». Мільйони людей стають свідками подій, що відбуваються в різних містах, залучаються до одного й того ж культурного досвіду, що сприяє уніфікації їхніх смаків, сприйняття, уподобань. Одні й ті ж споживчі товари розповсюджуються повсюдно. Міграції, робота за кордоном, туризм забезпечують знайомство зі способом життя, звичаями, нормами поведінки в інших країнах. Англійська мова бере на себе роль засобу професійного спілкування в науці, техніці, бізнесі, в галузі комп'ютерної техніки, транспорту, а також роль засобу міжособистісного спілкування в подорожах і туризмі. Комп'ютерні технології сприяють поглибленню уніфікації. Одні й ті ж

програми використовуються у всьому світі, стають єдиним зразком організації та обробки даних та інформації. Місцеві культурні традиції розмиваються. Масова споживацька культура західного типу стає «універсальною», розповсюджуючись по всіх країнах і континентах.

Названі багатомірні зміни спонукали деяких сучасних істориків висунути концепцію «глобальної історії», згідно якої, *в глобальному світі історія протікає інакше: в ній формуються нові рушійні сили, нові механізми і нові напрямки, і цього не можна ігнорувати.*

2.Класичне бачення глобалізації

Три теоретичних підходи до глобалізації можуть вважатися класичними: теорія імперіалізму, теорія залежності та теорія світової системи. Вони мають спільне вихідне посилення і несуть схоже ідеологічне навантаження. Кожна з них стосується в основному економічної сфери і націлена на те, щоб виявити механізми експлуатації та несправедливості. Отже, у них явно марксистські корені та ліва орієнтація.

Зачатки теорії імперіалізму виявляються вже у **Дж.А. Гобсона**, пізніше вона отримала розвиток у працях **В. Леніна** та **М. Бухаріна**, які визначили *імперіалізм як останню стадію розвитку капіталізму, коли перевиробництво і падіння норми прибутку змушують його здійснювати запобіжні заходи.* Імперіалістична експансія складає *сутність стратегії капіталізму*, що необхідна йому для невідворотного краху. Експансія переслідує три основні економічні цілі: отримання дешевої робочої сили, отримання дешевої сировини і відкриття нових ринків збуту товарів. У світовому масштабі це виражається в тому, що *декілька капіталістичних метрополій експлуатують переважну більшість менш розвинених та слаборозвинених суспільств.* Результатом цього є несправедливий однобічний потік ресурсів та прибутків, збільшення розриву між багатими і бідними країнами. Тому *всесвітня революція експлуатованих може розірвати це порочне коло.*

В середині ХХ століття подібна ідея була взята на озброєння теоретиками, які досліджували *відносини між країнами так званого першого і третього світу в постколоніальний період, коли прямому зовнішньому політичному правлінню*

прийшов кінець, але залишилася економічна залежність. «**Теорія залежності**» була розроблена в Латинській Америці та відобразила в основному ситуацію в цьому регіоні. Біля витоків цієї теорії стояв **Поль Пребишч**, який відзначав поділ світової економіки на домінуючий «**центр**», куди входять високорозвинені індустріальні держави, і «**периферію**», яку складають головним чином аграрні країни. Це положення покладено в основу *двох версій теорії залежності: песимістичної та децю оптимістичної*.

Анрі Гюндер Франк висунув *песимістичне пояснення постійного і нездоланного відставання Латинської Америки*. Капіталістичні метрополії (США з ТНК) встановлюють із залежними «сателітами» встановлюють нерівноправні відносини. У виробництві використовуються місцеві ресурси, але більша частина прибавочного продукту привласнюється іноземним капіталом. Еліта залежної країни переходить на службу іноземному капіталу, всупереч інтересам власного народу. За цих умов, єдиною соціальною силою, потенційно здатною порвати цей «ланцюг залежності», – нижчі класи, які не беруть участі в отриманні прибутку, але несуть ярмо експлуатації.

Децю більш оптимістичну картину зображають в *теорії «залежного розвитку»* **Фернандо Кардозо** та **Є. Фалетто**. Головну проблему вони вбачають у відсутності власних самостійних технологій і розвиненого виробництва основних товарів. Основна надія на вирішення проблеми полягає в тому, що приток іноземних інвестицій забезпечує появу в морі відсталості островків високотехнологічних, сучасних підприємств, на яких навчається кваліфікований робітничий клас, формується місцева бізнесова еліта. «*Нові індустріальні країни*» (Бразилія та Мексика), так звані *азіатські тигри* (Тайвань, Південна Корея, Сингапур, Гонконг) демонструють розвиток подій саме за таким сценарієм.

Найбільше розповсюдження серед теорій світової економічної залежності отримала *теорія «світової системи»* **Іммануеля Валерстайна**. Епоха «світової економіки», або «світових систем», виникла приблизно на початку ХУІ століття. Держава як регулююча і координуюча сила поступається своїм місцем ринку. Єдиною функцією держави залишається збереження структури економічної активності та вільного підприємництва. Капіталістична система виявляє

колосальний потенціал до розширення. На стадії розповсюдження новітніх технологій по всьому світу відбувається ієрархізація світового співтовариства. В ньому виділяються три рівні держав: *центральні, периферійні, напівпериферійні*. При цьому скорочується «зовнішня арена» держав, що не потрапляють в орбіту «світової капіталістичної системи», скорочується. Концепції І. Валерстайна найбільш радикально стверджує ідеї економічної глобалізації.

3. Глобалізація культури

Соціальні антрополози **Б. Маліновський** і **А.Р. Редкліфф Браун** в ході своїх польових досліджень спостерігали феномени *культурного контакту, культурного зіткнення і культурного конфлікту*. Ці явища особливо характерні в ситуації, коли західна цивілізація проникає в місцеві культури колоніально залежних країн. Практично всі жителі планети відчули на собі вплив високо модернізованого «західного світу». Місцеві норми і цінності, звичаї і мораль, релігійні вірування, моделі сімейного життя, способи виробництва і споживання, схоже, зникають під тиском сучасних західних інститутів.

Ця обставина викликала дві протилежні реакції. Одні антрополози стали говорити про «*культурний імперіалізм*», що веде до знищення самобутності народів, до втрати культурної автономії залежними суспільствами. Інші почали проповідувати «*етноцентризм*», звеличуючи цивілізаційну місію Заходу, вони вітали боротьбу з варварством, язичництвом, дикунськими звичаями, руйнування примітивних інститутів. В наш час ті ж реакції викликає зростаюча *вестернізація* (чи *американізація*), тобто відбувається комерціалізація культури, насадження масової культури, що призводить до «*безкультур'я*», «*нового варварства*». Існує й інша, протилежна *точка зору*, згідно якої *досягнути рівня передових держав світу можна лише дотримуючись західної моделі розвитку*.

Глобальні масштаби уніфікації культури визначаються головним чином ЗМІ, зокрема ТБ, які своїм впливом перетворюють планету на «велике село». Ульф Ганнерс розробив теорію «глобальної ойкумени». Під «ойкуменою» він розуміє регіон постійної культурної взаємодії, обміну та переводу феноменів однієї культури на мову іншої..